

ERDÉLY.

TAMÁSI ÁRON.

Tamási Áron regénye — a *Szűzmáriás királyfi* —: székely szimfónia. Polifón zene, amely a lélek, a szellem és az idegek húrjait fogja össze. Bartók Béla szívet-kongató székely-dalainak prózába öntése. Öröm és fájdalom együtt. Élet.

És mint minden élet teli váddal, úgy ez is. Vádirat, mely számonkéri az elvetélt tehetségeket, a kimennyilt virágokat. Nem az ifjú Bolyai dobban-e előnk a lapokról, kérdezve: miért kell csöndben elhallgatni, miért kell borba fulladni a fejlődő tehetségnek? Nem is székely tragédia ez, de magyar: gyökerestől. A meg nem értett östehetség elherdálása. Pedagógiánk, egész közéletünk csődjét is feltárja.

Fáj a szívem a kis Csorja Bódiért. Pedig mennyi sok ismeretlen Csorja Bódik vannak szerte, akiknek a magyar tehetségek sorsa a kietlen sziklán való pusztulást rendelte végzetül. Nem lehet eleget írni róla: hogy szeretetet, minél több szeretetet az iskolába. Oly kevés Fazekas Ádám van, aki szívével és lelkével: tanár. Aki fájának forró szerelmével a fejlődő tehetséget meglátja s a pubertás válságos időszakában a rügyező bimbót szelíd szóval, megértő szívvel a kibomláshoz segíti.

Egészen különös, friss hangon ír Tamási Áron. Nem is értem, hogy a sűrű székely kifejezéseket egyesek miért kifogásolják? Miért akarják ezt az üde színt kigyomlálni? Szép ez az első pillanatra idegennek hangzó idióma s nagyon élvezetes és örvendeni való, nem pedig hibáztatni. Dehogy is zavarnak ezek az — alföldi magyaroknak — néha idegenül hangzó kifejezések. Hiszen a mondat tartalma megadja a teljes értelmet. És a mondatok hegyi levegőt lehelnek magukból. Szomjasan szívja az ember a havasok illatát, s keletre nézünk, ahonnan bátor, tavaszi szellő gyanánt betört: Tamási Áron.

(Szeged.)

K. E.

SZÜZMÁRIÁS KIRÁLYFI.

S a fenyvesek egy légénről beszéltek, aki elindult egyszer és ment, mint a Nép lelke, árván, és ment a földön és a föld felett, mert meg akarta keresni a fényt, a kioltott tüzet és a vizek eredetét. És sok megállott esztendőök és sok rohanó esztendőök mulva, megvillant egyszer előtte az elveszett fény, fellobbant előtte a kioltott tűz, és ő vérébe mentette a tüzet, lelkébe a fényt s hirdetni kezdte újra az elfelejtett Népek.

Tamási Áron: *Szűzmáriás királyfi*, 1928 II: 142.

Szabó Dezső nélkül nem jöhetett volna Tamási Áron és a *Csodálatos élet* nagyszerű előképe annak a szerényebb, de melegebbhangú szimfóniának, amellyel Tamási Áron a székely nép sorsát szimbolizálni akarja. Valóban „csodálatos“ és „szűzmáriás“ minden vízió, ahol a székelység irodalomra ihletődik. Valami egészen különleges fajtája az emberiségnek és a magyarságnak: nem

lehet „ábrázolni“ őket, a körvonalak szétmosódnak és a „minden titkok“ hátteréből óriásivá nagyítva verődnek vissza, az író mondatai könnybe fulladnak, az elbeszélő hang zúgni kezd, mint valami rejtélyes *haut-parleur*, a naturalizmus tündérmesét komponál, a novella eposszá dagad. Ez a mép, amely az életet is átbaldásítja, amely a prózából biblikus szöveget inspirál: egyik elpusztíthatlan illúziója, éltető hazugsága a magyar ősiségnek.

Tamási Áron nem regényszerző, hanem író, aki stílust, világnézetet, embert hoz. Nagyon nagy dolog ez, amikor a Mácsi némiről és Pali bácsiról szóló kedélyes történetek, diákcsíny-anekdoták és detektív-filmek még mindig irodalomszámba mennek. Ha nálunk egy „író“ azzal kezd a novellát, hogy „Hé, Estván, hoci ide azt a vasvellt!“ — mindjárt azt hiszi magáról, hogy népnemzeti-keresztény író, nagy hagyományok folytatója, leendő kátfaludysta. Ha pedig úgy kezd a regényt, hogy „O'Brien eldobta a cigarettát és a hálószoba felé rohant, ahonnan a szexykiáltásokat hallotta“ — akkor még Amerikában is írónak fogják tartani... Tamási Áronnak első szavánál érezni lehet, hogy itt valami rendkívüli hang csendül meg, belső ritmus, lefojtott líra, új szavak és a mondatforma kereső és már meg is állapodott új dinamikája:

Örökzű nyugalommal egy szekeret vont két ékes ökör. Mint valami dús meseország hatyópárja, úgy úszott bólogatva által az anyaváros föterén keresztül a kálvinista templom faránál és egyenesben előre a katolikus Isten hajléka felé.

A *Csodálatos élet* és a *Halálfi* óta nem írtak ilyen hamú alatt izzó nyelven regényt. Az első mondattól kezdve végig kell olvasni, megállás nélkül; mint a csungó méz, úgy édesgeti az olvasót. Pedig a világ, amit fölvezol, csak nagy vonalaiban áll előttünk. De annál jobban megtelik az író lírájának rezonálásával. Oldalakat lehetne lidézni és minden oldal úgy hat, mintha ismeretlen hegyvidéket tárna föl az erdőirtás előttünk. Az író nem lép elő, de a hangja fortissimókra tud tornyosodni. A regény vége már olyan, mint a zene, irreális, fantasztikus, mint a zsolttárok vagy a Jelenések Könyve. Az, hogy természetes „székely“ dialektust, beszédmodort, sőt interpunctio-t ad: nem hatáskeresés, nem „népiesség“, hanem a tárgyával egy író egyetlen lehetséges kifejeződési módja. De nemcsak a leírás, az epikum az övé; ahogy beszélgeti az alakjait, az maga a színes, étellel terhes valóság. Parasztjai nem könyvből tanulták a beszédet:

— Ecker úgyis meg kell halni — mondta nyugalommal a beteg. — Eredj, ne üzd az eszed! Nem olyan könnyen hal meg az ember. S egyébként is nem azért vagyok én itt, hogy hagyjalak! A halálról vedd le az eszedet, mert olyant táncolunk még a farsangon, hogy a leánkák szeme lángot vet. No, jere s ülj fel!

Ferke mosolygott. — Lám penderedjél egyet! — bízta megint Bódi. — No, csak beszélj, mert meggyógyulok — mondta Ferke, s egyben megmozdult s hát fenn van. — De el ne fuss, mégse! — Mert én el s a világot egy szempillantásra megkerülöm. — Te meg, annyi eszed van. — Hegyeket eszem s egy tengert megiszom reá. — Látom, megéhültél. — Nem ma volt, amikor ettem. — Szalonám s jó kenyérem van.

Itt a világ szemlélete nem irodalmi lencsén át fotografálódik: közvetlenül veszi föl a fényérzékeny lélek.

Szabó Dezső megírta már a székely legény csodálatos történetét. De az a legény Szabó Dezső maga volt, inkább hőstáti, mint paraszt, városba kerülő, sőt dekadens milieuban kifejlődő . . . Tamási emberei nem tudják magukról, hogy irodalmi hősök. A főalak, Csorja Bódi, gyermekkorától fiatal haláláig előtünk hősködik, olyan bizalmas közelségben, mint valami én-regény-portréja az írónak, aki önmagát mégsem szentimentális egybeolvadással, hanem mintázó objektivitással szemléli. Ez a székely legény nem illeszthető be semmiféle regényalak sablonjába. Még fantázia-termékek is bizarr, pedig éppen ebben a bizarrságban, csavaros-természetes lelkében van a realitása. Ahogy kicsapott diákból egy mesebeli népkel szimbolumává lesz, elvérzőem is győztes, részegül bölcs, bicskázó lovag, pogány lóimádó és „Szfizmária“ látomásától ittas, tanulatlansággal is teremtő művész, tehetetlen féreg és próféta: a ködös cselekvényből egy el nem felejthető, félig kifaragott sziklatömböt dob elénk az író. Nem lehet nem szeretni ezt a részvétet helyikén eljátszó fiút. Primitívtségben ennyire komplikált alakot még nem teremtett a magyar irodalom fája.

A többi alakok is ebből a bütykös fából vannak kifaragva. Fazekas Ádám tanár, aki Hodler alakjaihoz méltó gesztussal letépi magáról a reverendát, hogy odaállhasson a tragikus nép álmodozó, föl szabadulásra váró fiatalok közé. Nem új ez a jelenet, de ebben a fogalmazásban „világnézetek“ harcát érezteti, a világnézet szónak nem politikai, hanem szinte már fiziológiai értelmében:

— Elég volt ebből a gyermekkínzásból! Istennek és mépemnek tartozom azzal, hogy megvédjem őt! De számbaveszem, hogy szép szavakkal nem törhetek bé ennek az igazgatónak a lelkébe, lévén rozsdás ajtókkal elzárva minden lendület, minden szárnyaló érzés és nagyszerű élet elől. Nem eszem magamat hallgatással többé ebben a virágpusztító sötétségben, nem meditálok kínok között tovább ebben a sánta, megvakított világban! A vakság ellen kiáltok és felszabadítom ezen a helyen (a tanári konferencián) a szót, és szárnyát visszaadom a gondolatnak! Tüzet lehelve tiltakozom a rendszer ellen, amely leszárasztja a gyermekek lelkek legszebb rügyeit, lerágja az Istenhez repülő szárnyát, és az érzéketlenség füstjével kifűzi innét a magasabb erkölcs és a szépség mámoros lelkeit. Ez így nem pedagógia! Ez így nem iskola! Ezt a megalázkodók és megalázottak aklává tették, ahová nem nézhet vig arccal az Isten.

Nagy tehetség Tamási Áron, kétségtelenül és tehetség nemcsak a stílusában, emberfaragásában, hanem abban is, hogy fantáziája egészen ismeretlen, új világot láttató, hatalmas-szuggesztív erejű jeleneteket tud teremteni. Ott van például az a bájos kép, mikor két elcsavargó kisdiaák egy rókafiat ráncigál pórázon a hegyekből le a városba; mikor a székely legényke bottal párbajt vív egy leereszkedő sással; mikor Csorja Bódi hazakerül karácsonyra és a betlehemi énekesekkel járja a falut:

. Az izzószemű, nagyszándékú, őszívű és nyomorúságban nevedő legénykének ajkán felcsendült az ének. És az elrejtett székely faluból, amely önmagának az ország és a nagyvilág, felszállott az ének a nagy Csillag alatt megszületett népek Királyához, és szállott és hirdette, hogy az újjongva repülő hírmadár ebbe a faluba is hullatott egy tollat;

hullatott egy tollat a nemismert nép nemismert falujába és öröm nyugszik azon a tollún, és megemlékezés a szegényekről és megvalósítja a jele egy új Fejedeleme, aki nem hajtja soha ölésre a népet idegen országba és nem köt vad dülölköt a nyakára és nem rémíti, hogy a történelem kútjába beléveti: . . .

Gazdagsággal tenhes ez a művészet: van benne költő szava, de állásfoglalás is minden emberi és isteni dolgokkal szemben, — végre egy író, akinek *világnezet* az élménye és művészi célja. Ősi és közvetlen — nem könyveken keresztül való — állásfoglalás, a „minden titkok“ megérztetése. Ahogy a vallásosság sokszínű skálája végighúzóódik a regényt — Kemény Zsigmond óta nem mert ehhez a problémához nyúlni senki. Azt lehetne mondani, hogy az inspirációja *katholikus*, ha nem lenne annyira pogány és annyira korlátlanul és egyháztalannul istenkereső.

*

Nem lehet kimeríteni a témát . . . Tamási Áronról és a *Szűzmáriás királyfi*ről még sok szó fog esni. A kritikának ez alkalommal nem sietős a dolga. Vannak munkák, amik fölött egy dicsérő kritikával napirendre lehet térni, de a *Szűzmáriás királyfi*ra egy heves támadás — Szabó Dezső „megsemmisítő“-nek szánt cikke — hívta föl a közfigyelmet és amit gyűlölettel, elbírással fogadnak az igen gyakran diadalra született.

(Bécs.)

Garázd Péter.

VÁGTAT A HALÁL.

Az Erdélyi Szépmíves Céh értékes kiadványai között figyelemreméltó Sipos Domokos kötete.

Szentimrei Jenő rokonszenyes bevezető életrajza nagy szeretettel foglalkozik Sipos Domokossal, az íróval, bár a túlságos szubjektivitást sokan szemére vehetnék. Kár volt például oly részletesen írni a kisvárosi békaegérharcról: magyar inodalmi irányok és pártok békaegér-harcáról Erdélyben, mely előadások és ellen-előadások rendezésében ment ki. Bár elhiszük, hogy a mai erdélyi magyarság életében az apró események is nagy jelentőségűvé nőnek, ez a könyv azonban, Sipos Domokos élete, az egyetemes magyarságnak is szól, ha pedig innen kívülről nézzük azokat a dolgokat, melyeket Szentimrei némely helyen oly büszkén említ, azt látjuk, hogy ezek nemcsak hogy kicsinyek, hanem kicsinyesek is. (Pl. A „budapesti“ X. foglalkozott Sipos könyvével! X. Y. folyóiratában ezt írták róla! N. N. így írt, X. X. úgy; stb.) És ebben az a bántó, hogy Szentimrei úgy említi mindezt, mint diadalmas eredményt, holott Sipos Domokosnak ilyen gyenge támaszokra egyáltalán nincs szüksége. Az ő munkássága, bár korán és váratlanul félbenmaradt, éppen eléggé engedni, hogy mi lehetett volna ez a tragikus erdélyi lélek.

Verseiről voltaképpen épp oly keveset mondhatunk, mint prózájáról. Sipos Domokos a *Haza felé* és az *Istenem, hol vagy?* című novelláskötetével annak idején igen szép sikert ért el. Újszerű, eredeti novellái arra engedtek következtetni, hogy nagy regényíró lesz belőle. Sajnos, a korai halál lerombolta ezeket a reménysé-